

17

DOOR
JAN
RITTERSMA

De molens in Noord-Groningen

De fraaiste en meest karakteristieke molens van de prov. Groningen staan in Noord-Groningen: ruwweg het gebied tussen het Reitdiep en het Damsterdiep. Van de 80 molens die in de provincie zijn te vinden, staan er 40 in dit gedeelte van de provincie. In Noord-Groningen vinden we 11 watermolens, 27 korenmolens en twee zaagmolens. De molens behoren praktisch alle tot het "Groninger type". Ook de molens in het Noord-Groninger landschap hebben de speciale Groninger eigenschappen. Enkele van die kenmerken zijn: 1. Een Groninger stellingmolen heeft een stelling, die geschoord wordt door 8 schoren. Omdat de molen meestal 8 "velden" (vlakken) heeft, zijn er dus ook 8 hoeken. Op elke hoek vindt men één schoor met twee schrankschoren. 2. De schoren van de staart naar de korte spruit en van de staart naar de lange spruit lopen evenwijdig. 3. Vele Groninger molens zijn zg. "zelfzwichtend", d.w.z. inplaats van de gebruikelijke zeilen op het hekwerk en windborden zijn de wieken voorzien van kleppen (jalouziën), die draaibaar zijn. De kleppen kunnen vanaf de zwichtstelling door de mulder bediend worden. Bovengenoemde kenmerken zijn het meest opvallende aan het uitwendige van een Groninger molen.

De watermolen „Goliath” te Uithuizermeeden.

Molenaar nam belangrijke plaats in

Zoals ook elders in het land nam ook de molenaar op het Hogeland een belangrijke plaats in het dorpsleven in. Veel dorpsgenoten kwamen bij de molenaar om hem te vragen hoe het weer zou worden. De mulder leeft immers van de wind! Iedere molenaar weet, dat opkomende storm en onweersbuien de grootste oplettendheid vereisen. Een goede mulder is op zijn molen als een schipper op de woelige zee. Geen wonder dat de windmolenaar geleidelijk een zeer goede kijk op het weer heeft gekregen. Het spreekt vanzelf dat de molenaar voor verschillende zaken met betrekking tot het molenwezen eigen woorden en uitdrukkingen heeft, welke niet behoren tot de cultuurtaal. Zij behoren gedeeltelijk tot de algemene molentaal en gedeeltelijk tot de streektaal, het dialect. In Groningen "lopen" de molens: „dei meul'n lopt haard". Op de Grunneger koren- en pelmolens maakt men als volgt onderscheid in de windstreken: 's Morgens vroeg staat er eerst een slingerwindje, welke in de loop van de morgen aanloopt tot een goede maalwind, terwijl de wind in de middag aanwakkert tot een pelwind. Ook in onze streken noemt men het op de wind zetten van de molen "krulen": „Hai mot kruid worden" en „hai het hom wat omkruid". De afstand die men kruit wordt zowel bij de koren- als bij de watermolens per veld uitgedrukt: „Meul'n stait 'n veld oet wiend" en „hai wordt 'n half veld oet wiend kruit".

Wanneer de kap vastzit zegt de mulder dat „meul'n ien 't nust zit". Staat de molen "met de wind op de staart" dan staat hij in Groningen „mit gat ien wiend". Wanneer het heel hard waait, „lopt meul'n mit lege hekk'n" en soms

„mit boet'nste bord'n oet" of „mit bord'n oet". De vang (feitelijk de rem) lostrekken heet: „Vaang ien hoak trekk'n". De vang laten zakken: „Vaang d'r oplegg'n" of „Vaang d'r op loaten".

Hoewel de meeste Groninger molens zelfzwichting hebben zijn er uitdrukkingen met betrekking tot de zeilbespanning wel bekend. Het optuigen heet "zail'n d'r veurlegg'n" of "zail'n ienspan'n". Het oprollen heet "meul'n oetspan'n". De grootte van de zeilbespanning wordt als volgt weergegeven: Volledige bespanning: „mit vol lapke" of „mit vair vol'n". Indien een klein tijpje opgerold is: „mit 'n duker", of „mit 'n onderliente".

In het jaar 1958 werd door de erven P. Noordhof te Groningen een boekwerk over de Groninger molens uitgegeven: „Groninger molens". De tekst werd samengesteld door de Provinciale Molencommissie. De toenmalige Commissaris der Koningin, W. A. Offerhaus, schreef een voorwoord. Hij schreef o.m. „Het Groninger landschap met zijn groene weiden en gele korenvelden, waarboven de blauwe hemel zich welft en de wolken zich bewegen, kan het niet stellen zonder verticale monumenten. Deze monumenten zijn de oude kerktorens, die ten hemel wijzen en de molens die met hun zwaaiende wieken een tintelend accent geven in de vaak zo vredige atmosfeer. Het Groninger land is niet zo rijk aan monumenten, dat men daarmede straffeloos ruw kan omgaan. Het aantal molens is langzamerhand zo gedund dat elk verdwijnen als een verlies gevoeld wordt".

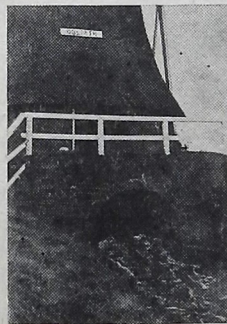
Waarschijnlijk zal nog dit jaar de herdruk verschijnen van „Groninger molens". De inhoud ervan zal ten opzichte van de vorige uitgave waar nodig worden verbeterd en aangevuld. In één opzicht kan er geen sprake van "aanvulling" zijn, eerder het tegenovergestelde, n.l. het aantal molens. Ongeveer 20 molens komen in het boek niet meer voor. Het kaartje, van het gebied waarvan we in het begin spraken, is ontleend aan de tweede druk van het Groninger molenboek. De namen der molens zijn later door de schrijver aangebracht. Niet alle Noord-Groninger molens hebben een naam. We willen de mulders of eventuele andere eigenaren van deze "naamloze" molens vanaf deze plaats van harte opwekken ook hun molen van een originele naam te voorzien! Het zou te ver voeren alle molens in het Noord-Groningerland stuk voor stuk te behandelen. Daartoe kan men beter het Groninger molenboek aanschaffen). Toch willen we enkele molens even noemen.

Een ereplaats in de rij van molennamen is toch zeker voor de koren- en pelmolen „De Jonge Hendrik" te Den Anel. Met recht kan men spreken van een koren- en pelmolen, want deze werkzaamheden worden inderdaad nog door deze molen verricht. Het is de enigste nog werkende pelmolen in Nederland. Dat is uniek! Molenaar Muda van „De Jonge Hendrik" koopt zelf nog gerst en pelt deze met zijn pas gerestaureerde molen tot gort. We hopen in een ander artikel hier nog eens op terug te komen.

De mooiste gesitueerde molen in de provincie is ongetwijfeld de stellingmolen „De Meeuw" in Garnwerd. Deze stellingmolen staat uitermate gunstig aan het prachtige Reitdiep. Een en ander geeft een schilderachtig geheel. In Garnwerd bestaat een molencomité dat streeft voor de behartiging der belangen van deze molen. De molenaar, de heer Van Huis, is amateurmulder, gediplomeerd door de vereniging „De Hollandse Molen".

De oudste pelmolen van de provincie staat in Eenrum. Met de grote toren vormt „De Lelie" het karakteristiek dorpsilhouet van dit dorp. Een ander markant dorpsgezicht, dat mede door

twee molens wordt bepaald, is dat van Winsum. Het zijn beide korenmolens. De molen „De Ster" is prachtig gerestaureerd. De andere molen „De Vriendschap" zal nog worden gerestaureerd.

vlucht van alle windmolens in de provincie n.l. 28 meter. In Holland komen roedelengten voor van 28 en 30 meter. Voor de duidelijkheid nog het volgende: een molen heeft twee roeden en vier wieken. Een roede bestaat uit twee wieken, alhoewel het één geheel is. Vroeger waren de roeden van hout, nu zijn het meestal stalen kokerprofielen. De grootste molen van de provincie staat in Noorderhoogebrug. Bij Bedum stonden vroeger twee watermolens „Adam" en „Eva". Beide molens zijn verplaatst. „Adam" verhuisde naar Delfzijl en werd op een stenen onderbouw geplaatst en deed verder dienst als koren- en pelmolen. De molen „Eva" ging naar Usquert en staat daar nog. De molen is in eigendom van de gemeente. Dit laatste komt trouwens steeds meer voor. Het onderhoud aan een molen is voor een molenaar-eigenaar vandaag de

dag meestal een te grote last. Op de molen „Eva" staat een opschrift, die we u niet willen onthouden:

Na ik van 't veld het water maalde,
Waarvan de Boer zijn oogst afhaalde,
Ben ik van Beem door Sikke Welt
Verbragt en hier weer heengesteld.
Hij gaf aan mij een hart van steen,
'k Werk nooit vermoeit voor 't algemeen
'k Maal Garst of Rog, ja, alle dagen,
Tot meel of gort, naar elks behagen.

Vooral in de provincie Groningen treffen we een eigenaardige molenversiering aan, n.l. een bedrijfselement van de molenaarsfirma op het uiteinde van de vangstok. Zo'n embleem is een van hout vervaardigd voorwerp b.v. in de vorm van een duif, een oelewaar, een haan of een hart. Zo heeft de bekende molenaar Bremer uit Adorp een haan als bedrijfselement op het uiteinde van de vangstok.

Voordat we dit artikel over de windmolens in Noord-Groningen besluiten, willen we u nog even attenderen op een uitgave van de Rabobank. Deze bankinstelling geeft voor het komende jaar een prachtige molenkalender uit. Een twaalfdel Nederlandse molens in kleur sieren deze kalender. De laatste en twaalfde afbeelding toont ons de koren- en pelmolen te Mensingeweer.

Het is natuurlijk ondoenlijk in twee artikelen in dit blad alles over molens te vertellen. Daarom kunnen we een ieder die meer wil weten over de Groninger molens het "Groninger Molenboek" aanbevelen. Het boek "Molens" van Ir. F. Stollhuyzen informeert de lezer over de molens in het algemeen.

Tenslotte nog dit: laten we hopen dat het aantal molens in de provincie (en uiteraard ook daarbuiten) niet verder zal teruglopen. De molen is een onlosmakelijk onderdeel geworden van het Groninger landschap. We mogen wensen dat de molen als monument ons Groningerland mag blijven sieren.

De koren- en pelmolen te Den Anel.

